

MIGRACIJE KAO KONSTANTA GEOPROSTORA

MLADEN FRIGANOVIĆ

Raspravlja se o migraciji kao stalnom pratiocu egzistencijalne, etničke, kulturne, političke i gospodarske evolucije čovječanstva. Snaga, smjer i oblik migracije su se mijenjali, ali je migracija bila i ostala konstanta čovjekova bitka. Tipizacija migracije zasnovana je na temelju uzroka, dometa i trajanja. Pristup, značenje i tipizacija migracije suština su ovog rada.

Migrations the Constant in a Geo-space

The evolution of Mankind has been accompanied by the migration. The intensity, direction and form have been changeable but migration has been and it is even to day a very characteristic constancy of the Mankind. A tipification by cause, distance and interval has been done.

Moto: »Bilo je seoba i biće ih večno, kao i porođaja, koji će se nastaviti. Ima seoba. Smrti nema!«

Miloš Crnjanski: Seobe, knj. II, dio II, str. 487, Nolit, Beograd 1987.

Uvod. Migracija (seoba) stalni je pratilac etničke, političke, kulturne i ekonomske evolucije čovječanstva. Ona je stalno obilježje čovjeka kao prirodne jedinice i kao društvena bića. Svaki značajniji period u razvitku društva obilježavala je migracija određenog tipa sa specifičnim uzrocima i posljedicama.

Migracija je jedno od temeljnih svojstava čovjekova nagona za kretanjem, njegove egzistencijalne nužde i refleks njegove opće znatiželje.

Ona je stremljenje k boljem, bijeg od nesigurnosti, od podređenosti, od iskorištavanja i od bezpogovorne poslušnosti. Migracija je svojevrstan odraz težnje za savladavanjem životnih prepreka, nepoznatih prostranstava i nade u vlastiti boljitak.

Recenzenti: Prof. dr Milan Vresk i prof. dr. Miroslav Sić. Rukopis zaprimljen u listopadu 1989. god.

Migracija (lat. migrare = seliti) može se shvatiti u užem i širem smislu. Otuda i relativna jednostavnost definicije (kretanje u prostoru i vremenu), ali i relativna složenost ako se u definiciju upletu svekoliki aspekti, dileme i težnja razgraničenu raznih oblika migracije (Oliveira, M. — Roca, 1987). Tako dobivamo i ovakve definicije: Migracija je promjena mjesta stalnog stanovanja; Migracija je premještaj iz jedne u drugu prostornu jedinicu; Migracija je promjena administrativno-političkog područja stanovanja; Migracija je prostorni transfer iz jedne u drugu društvenu jedinicu; Migracija je promjena mjesta stanovanja i administrativnih granica između grada i sela, općina, regija i makroregija, itd. Prema tome, svatko pridoda definiciji nešto iz vlastitog ugla istraživanja i (ne)spretnosti pa tako unakazi jednostavnost prvobitne definicije. A valjalo bi respektirati temeljno određenje pojma i u taj opći dio jednostavne definicije smjestiti uži pojam kao izvedenicu. Dakle, migracija je seoba, prostorna pokretljivost (u našem slučaju) čovjeka. U takvoj seobi postoje posebni oblici pokretljivosti koji se definiraju s obzirom na trajanje (interval), domet (distanca), uzrok (kauzalnost), brojnost (masa) i dr. Tako se izdvajaju dobro nam znane dnevne, tjedne, sezonske, povremene, privremene i konačne migracije — s obzirom na interval, mjesne (lokalne), međumjesne (općinske), međuopćinske (regionalne), zemaljske (unutrašnje), međunarodne (vanjske) i međukontinentske (svjetske) — s obzirom na distancu (domet), ekonomske (egzistencijalne), socijalno-psihološke, političke, vjersko-etničke i druge — s obzirom na kauzalnost

(uzrok). Osim toga, moguća je distinkcija s obzirom na (ne)dobrovoljnost (dobrovoljne ili prisilne), (ne)organiziranost (spontane ili organizirane), itd. Svaki oblik migracije kao društvene i prostorne pojave ima svoj spektar uzročno-posljedičnoga kompleksa. Pritom treba težiti pronalasku i objašnjenju presudne (glavne) komponente. Bez poznavanja potonjeg nema znanstvenog poznavanja migracije.

Spektar definicije migracije proizlazi i iz toga što je pristup proučavanju polidisciplinarni i prema tome specifičan po rezultatu istraživanja. Međutim, istakao bih da se takvi rezultati ne potiru već nadopunjuju. Migracija ljudi po prirodi implicira monodisciplinarni, interdisciplinarni i polidisciplinarni pristup. Stoga je od širokog društvenog zanimanja i mnogostrukosti upotrebljivosti.

Čovjek je već od svoga prapočetka mijenjao stanište i tragao za sigurnijim skloništem i izvorom dobara za opstanak. Otuda i posvemašnja raspršenost čovjeka od prvobitna zavičaja do ekumene. Migracija je, dakle, kao dio opće dinamike populacije povijesna kategorija (Marx, K., 1973). Čovjek je svjedok sam svoje pokretljivosti, od lokalne do svjetske, od pretpovijesne do suvremene. Čovjek je akter i svjedok diferencijalne prostorno-vremenske depopulacije i superpopulacije, negativne i pozitivne migracijske bilance, željenog i neželjenog ruralnog egzodusa te urbane superkoncentracije od mikroregionalne do svjetske razine. Još u djelima stare Helade bilo je zapisano: »Živjeti nije nužno, ploviti (putovati) je nužno« (Anaksimandar).

Smjer i snaga prostornoga kretanja čovjeka ovise o mnogim prirodnim i društvenim činiocima, o društvenoj i ekonomskoj razvijenosti te o prostornim napetostima (gradijentima). Oni ovise i o prostorno-naseobenim i populacijsko-kulturnim odnosima, o prometnim (ne)pogodnostima i dostupnosti u prostoru i vremenu, o politici prostornog planiranja i o politici uopće. Snaga i oblik su se mijenjali, ali je pojava bila i ostala konstanta čovjekova bitka.

Razvitak ljudskog društva, domet i gustoća naseljenosti ekumene upravo su proporcionalni migraciji čovjeka, njegovu egzodusu s planine u nizinu, iz agrostočarstva u ratarstvo, iz sela u grad. Međutim, ono što se događa od početka klasične industrijske revolucije do danas nadmašilo je sve ranije (prijelaz iz Starog svijeta u Novi svijet i dr.). Univerzalno svojstvo migracije čovjeka bilo je i ostalo promjena staništa (boravišta) u nadi da se osigura (ili poboljša) egzistencija, mirniji život i nova spoznaja.

Isto tako je univerzalnost migracije u tome što se na jednoj strani gubi stanovništvo, slabi naseljenost, njena struktura i opća djelatnost. A na drugoj strani se dobiva stanovništvo, raste naseljenost i opća djelatnost sa svim posljedicama koje iz toga mogu proizaći. Općenito se taj proces odvija iz nerazvijenih u razvijenije prostore, iz gušće u rjeđe naseljene krajeve i zemlje, iz nesigurnog u sigurnije područje i društvo, iz patrijarhalnog u moderno društvo, iz uske i nerazvijene društvene podjele rada u široku i razvijenu društvenu podjelu rada i dr. (Lichtenberger, E., 1978). Iznimke,

koje je moguće naći u vremenu i prostoru, ne obaraju ovo pravilo već upućuju na svekoliku lepezu uzročno-posljedičnih spona migracijskog procesa. Taj je proces vrlo značajan jer utječe na tokove življenja, naseljenost, razvoj i opću prostorno-vremensku problematiku i na populacijsku politiku uopće. Migracijom se mijenja prirodni i društveni okvir življenja, pa to plodi često većim ili manjim psihičkim i ostalim tegobama, frustracijama i sukobima raznorodnih populacijsko-naseobnih komponenata (Shaw, R. P., 1975).

Iako je bilo dosta istraživanja migracije u okviru geografije i srodnih znanstvenih disciplina (društvenih, ekonomskih, prostornih), ne bi se moglo kazati da su rezultati zadovoljavajući. Teorijsko je izučavanje oslabilo, a pragmatično ojačalo, osobito tamo gdje migracija zadire u društveno-ekonomski i politički život zemlje, naroda i kontinenta te njihovih odnosa. Posebno su slabi rezultati longitudinalnih istraživanja migracije, tj. njezine prostorno-vremenske konzistentnosti. Kada nije u sferi neposrednog državnog i nacionalnog te ekonomskog interesa, migracija je (kao znanstveni interes i značajan fenomen) potcijenjena kategorija naseobeno-populacijskoga kompleksa. A kada dođe u sferu intenzivnog i neposrednog državnog i nacionalnog interesa, onda se po pravilu sputava slobodno znanstveno proučavanje. Zato treba nastojati da migracija postane predmet kontinuirana istraživanja. Jedino takvim istraživanjem može se doći do bolje metodologije i potpunijeg testiranja teorijskih postavki (Goldschneider, C., 1971).

Permanentno proučavanje migracije kao geoprostorne naseobene

konstantne pojave nužno je i korisno radi sprege migracije s općom dinamikom i pulsacijom stanovništva i naseljenosti uopće. Migracijski smjer i snaga značajan je pokazatelj rasterećenja ili opterećenja prostora (Bogue, D. J., 1972). Stoga proučavanje prostorne pokretljivosti stanovništva valja unaprijediti i pretvoriti ga u konstantu istraživanja populacije kao modifikatora (ali i kao posljedice) društvenih zbivanja. Uvođenje stalnog registra stanovništva uz redovitu i svrsishodnu objavu podataka o promjeni mjesta stalnog boravka i liberalnije dostupnosti podacima, bio bi golem korak naprijed u ostvarivanju jedne od temeljnih predispozicija permanentnog praćenja i proučavanja migracije.

Pristup proučavanju migracije.

Mnogobrojne studije migracije pokazuju da još nije prihvaćen opći koncept njezina proučavanja. Prevladavaju različiti pristupi s mikroaspekta i makroaspekta i nema metodološkog jedinstva. Mikroanalitički radovi uglavnom zanemaruju korelativne činioce makroprostora, a ističu mikroekonomske (ili mikrokauzalne) modele migracije. Najbolje bi bilo povezivati mikroaspekte i makroaspekte te ih uokvirivati teorijskim postavkama. Tako bi se došlo do polivaletnijih rezultata, ali i do otkrića specifičnosti s obzirom na prostor, vrijeme, bitna i nebitna svojstva pojave i drugih pojava vezanih uz nju.

Model »guriranja i privlačenja« (Push-Pull) ne mora uvijek pokazivati ekonomske odrednice migracije. Jer, činioci migracije mogu biti (i ponajvećma jesu) varijabilne i specifične u prostoru i vremenu (so-

cijalno-psihološke, kulturno-etničke i dr.). Mogu odražavati opću, ali i obiteljsku (porodičnu), rodovsku, narodnosnu, političku, klasnu i druge konstelacije. Osobito treba tražiti za prikrivenim činiteljima, koji općenito mogu biti zanemarujući, ali koji se u konkretnim uvjetima javljaju kao provodni u okviru biheviorističkih manifestacija nekih populacijskih skupina. Kadšto su važna politička strujanja, pa i nacionalna okupljanja u povodu specifičnih manifestacija kao odraza nagomilanih proturječnosti društva. Te proturječnosti često se reflektiraju u prostornom disparitetu procesa što plodi društveno-ekonomskom nejednakošću i zavisnošću (Oliveira, M. — Roca, 1987). U takvim je okolnostima migracija reflektor populacijsko-ekonomskih i društveno-političkih odnosa u užoj i široj društveno-političkoj zajednici. Takva migracija može biti manifestacija mase koja se u datom trenutku odlučuje bez obzira na pravi uzrok. U takvim okolnostima povod se proglašava uzrokom migracije. Takva zamjena teza otkriva pragmatiku pristupa proučavanju migracije i srozava znanstvenu fundamentalnost.

U pristupu proučavanja migracije javljaju se različiti modeli. To je shvatljivo, jer su polazišta pojedinih struka različita, a ni ciljevi im nisu isti. Promotri li se to minucioznije, svaki bi migrant mogao biti zaseban model. No, nas ne zanima pojedinac već prvenstveno skupina u okviru karakteristične pojave koja je geografski relevantna i koja se može proučiti primjenom odgovarajućeg modela (ekonomskog, socijalno-psihološkog, biheviorističkog i dr.).

Makroanalitički pristup zasniva se na nizu modela koji proizlaze iz teorije zavisnosti unutrašnjega kolonijalizma, koncepcije »centar-periferija« i koncepcije »globalne akumulacije« (Oliveira, M. — Roca, 1987). Taj je pristup inače blizak shvaćanju masovne prostorne pokretljivosti stanovništva kao klasne pojave, dok je mikroanalitički pristup blizak tumačenju migracije kao pojedinačne odluke. Unatoč takvom shvaćanju treba tragati za jedinstvenim teorijskim objašnjenjem migracije kao pojave svojstvene čovjeku u prostoru i vremenu, kao pojave koja ne ostaje sasvim u domeni klasnog. Jer, imamo isuviše dokaza da se radi o pojavi složene individualne, grupne i masovne društveno-ekonomske, socijalno-psihološke, kulturno-etničke, političke i vjerske strukture.

Migracija, kao pojedinačna i skupna pojava, vezana je uz inicijative i stremjenja pojedinca, obitelji i veće populacijske zajednice pa i društva u cjelini. Migracija je uglavnom izraz težnje k ekonomskom i općem boljitku, ali može biti i demonstracija težnje k većoj individualnoj i kolektivnoj slobodi. Prema tome, istraživanju valja pristupiti tako da se proučavanju manifestacije prodre u suštinu pojave, najprije u ishodištu (Push faktori), a zatim u odredištu (Pull faktori). Migraciji treba pristupiti kao povišenoj pojavi koja može imati nekoliko faza. Pritom se javlja oblik »tranzicije prostorne mobilnosti stanovništva« (Zelinski, W., 1971); takvo tumačenje je analogno pojmu i fazama prirodnoga kretanja stanovništva prema teoriji demografske tranzicije. Tako bismo imali migracijsku tranziciju s etapama razvoja koje bi odražavale društveno-gospo-

darske i naseobene procese u datom prostoru i vremenu. U tako koncipiranoj korelaciji vjerojatno bi se lakše izradila opća shema (model) migracije stanovništva. Zelinski (1971) insistira na tome da je **tradicionalno društvo** imalo svoj tip migracije (ograničenost gotovo svih oblika prostornoga kretanja), **rano tranzicijsko društvo** svoj tip (jaka migracija selo—grad), **kasno tranzicijsko društvo** svoj tip (migracija selo—grad slabi, a jača »kružno kretanje«), **razvijeno društvo** svoj tip (jake međugradske »kružne seobe«), dok bi u **superrazvijenom društvu** bile karakteristične slabe migracije (»orvelovski« organizirana zajednica). Takva je koncepcija prilično uopćena, a pretpostavka o migraciji u superrazvijenom društvu zvuči krajnje pesimistički. Unatoč tome, ta je pretpostavka poticajna i vjerojatno će biti razrađivana. Jer, već danas opažamo proces koji je u neskladu s tezama Zelinskog. Neke su zemlje u razvoju preskočile neke od navedenih etapa. Diskordancija se očituje u nagloj ruralnoj emigraciji i u posvemašnjem bijegu sa sela u grad koji, međutim, još nije dobro organiziran u mnogim nedovoljno razvijenim zemljama pa predstavlja rak-ranu.

Na osnovi navedenog treba podvući da pri proučavanju migracije u različitom prostoru i vremenu valja imati na umu razinu razvijenosti društva. Migracija je odraz vremena i prostora u kojem se odvija. Stoga postoji karakteristična migracija predindustrijskog vremena (selo—selo), industrijskog (selo—grad) i postindustrijskog vremena (grad—selo). U modifikaciji dominirajućeg smjera reflektiraju se način proizvodnje, društvena podjela rada, razvijenost, politika regionalnog raz-

voja i društveni odnosi općenito. Imamo, dakle, prevladavajući smjer migracije u agrarnoj (primarnoj) civilizaciji, industrijskoj (sekundarnoj) i postindustrijskoj (tercijarnoj) civilizaciji. Migracija je, dakle, pratilac bitnih društveno-gospodarskih procesa u njihovoj prostorno-vremenskoj specifičnosti, ona je vremenski pratilac deagrarizacije (pandan kojoj je industrijalizacija), deruralizacije (pandan kojoj je urbanizacija) i tercijarizacije (pandan kojoj je metropolitenizacija) kao civilizacijskog procesa. Tim procesom odvija se modifikacija naseljenosti, naselja i načina života uopće. Migracija lomi patrijarhalnost, klasičnu ruralnost, širi obiteljsku podjelu rada, emancipira ženu, smanjuje fertilitet i urbanizira življenje. Otuda i konstatacija nekih znanstvenika da je migracija po svojim uzrocima i posljedicama najkompleksnija odrednica kretanja stanovništva (Wertheimer-Baletić, A., 1982).

Tipizacija migracije. Tipovi prostorne pokretljivosti su brojni, jer su i kriteriji brojni. Tipizacija varira od jednostrane do mnogostrane, ovisno o aspektu, prirodi struke i zadatku istraživanja. A kadšto i od sklonosti samog autora. Kombinacijom varijabli neki su autori dobili čak 24 tipa migracije i 32 tipa migranata (Oliveira, M. — Roca, 1987). Međutim, nijedna tipizacija nije potpuna. Svaka ponešto zanemari. Jer, ovisi o tome da li je rađena s ekonomskog, sociološkog, povijesno-političkog ili geografskog aspekta. A spektar je pojave vrlo širok.

Geografski aspekt migracije najčešće se očituje u teritorijalnom dometu i vremenskom intervalu (kombinacija prostornih i vremenskih varijabli). Uz te se naslanjaju i neke

druge varijable (potisni i privlačni, tj. endogeni i egzogeni činioci i dr.). Sve se to radi da bi se spoznali i proučili uzroci i posljedice takvoga kretanja stanovništva te njihov kvantitativno-kvalitativni odraz u prostoru. Proučiti prave uzroke nije uvijek lako, jer je migracija kadšto proizašla iz pritajenih pobuda (mimikrija), a deklarira se kao motiv sasvim nešto drugo. Stoga tipizacija mora biti fleksibilna i mora voditi računa o (ne)pravilnostima i (ne)povezanosti prostornoga kretanja. Važno je spoznati tko se kreće, odakle polazi i kamo dopijeva, te zašto migrira i čime ta migracija plodi u mjestu odlaska i dolaska. Također je važno kako se to kretanje reflektira na ukupnu i parcijalnu populaciju, njihovu strukturu, djelatnost, odnose i život uopće.

Tipizacija bi mogla početi od deduktivne naznake pojave (od općega k pojedinačnom), a mogla bi se zasnivati i na empirijskom istraživanju manjeg prostora i manje populacije (induktivni put). Kriteriji tipizacije mogli bi biti sazđani od uske i široke lepeze činilaca, ovisno o specifičnostima prostora i vremena. No, najbolje će rezultate dati multivarijantna analiza komponenta koje ocijenimo da pripadaju skupu relevantnih faktora (interval, distanca, struktura, korelacija, kauzalnost, konzekvenca i dr.). Ipak, mnogi su pokušaji pokazali da nije baš jednostavno izraditi tipizaciju koja bi bila sveopće prihvaćena. Neki su obrasci prihvatljiviji kao teorijski, a neki kao empirijski. Po svemu sudeći trebalo bi težiti izradbi (poboljšanju) teorijskog modela u koji bi se mogli svrstati mnogi empirijski modeli, kao odraz specifičnosti prostora i vremena (Petersen, W., 1958).

Geografski gledano, migraciju bismo općenito mogli svrstati prema uzroku, dometu i trajanju, u ovakvu shemu:

A. prema uzroku:

- osvajačka migracija (vojni pohodi)
- infiltracija u osvojene krajeve (spontano)
- sustavno preseljavanje (kolonizacija)
- nasilno preseljavanje (etničko »čišćenje«)
- političko prebjegavanje (zbjeg)
- slobodna (ekonomsko-socijalna) migracija

B. prema dometu:

- unutrašnja
 - mjesna (lokalna) migracija
 - područna (intraregionalna)
 - međupodručna (interregionalna)
- vanjska
 - međunarodna (internacionalna)

C. prema trajanju:

- dnevna
- tjedna
- sezonska
- povremena
- definitivna.

U suvremenom svijetu, bez obzira na prostorno i vremenski karakteristične posebnosti, najznačajnija je (brojem i suštinom) ekonomska migracija. Mada je bila relevantna od pamtivijeka, ekonomska je migracija postala najkarakterističnija od početka klasične industrijske revolucije i takva je ostala do danas. Mijenjaju se samo neke od njezinih posebnosti u prostoru i

vremenu. Epohalna društveno-gospodarska pojava razvila se u epohalnoj društveno-gospodarskoj mijeni ekumene sa složenom povratnom (uzročno-posljedičnom) spregom. Ta se sprega odvijala usporedo s industrijalizacijom (bijeg u rudnike i tvornice), deagrarizacijom (bijeg iz poljoprivrede), deruralizacijom (napuštanje sela), urbanizacijom (bujanje gradova), širenjem društvene podjele rada (društveno-ekonomska lepeza), socijalno-ekonomskim transferom (tercijarizacija, socijalna mobilnost) i dr. Takav se proces odvijao istovremeno i sukcesivno u prostoru i vremenu prošavši (ili prolazeći) kroz klasičnu (prvu) industrijsku revoluciju (parni stroj), drugu (eksplozivni motori i elektromotori) i treću (elektronika) industrijsku revoluciju, odnosno prošavši (ili prolazeći) iz primarne (poljoprivredno-ruralne) civilizacije kroz sekundarnu (industrijsko-urbanu) i terciarnu (postindustrijsko-metropolitansku) civilizaciju. Sve je to bilo (ili jest) praćeno znanstvenom revolucijom (s odgovarajućim emancijama) i desolucijom patrijarhalne porodice i društva, te mijenom načina življenja.

Ekonomsku migraciju ne treba shvatiti usko već sa svom društveno-gospodarskom uzročno-posljedičnom spregom. Jer, pojam ekonomskog u širem smislu sastoji se od egzistencijalnog (nužda), racionalnog (boljitak) i socio-psihološkog (prestiz) poticaja migracije. I kod svega toga je veoma značajna komplementarnost potisnih (push) faktora u prostoru i vremenu, tj. komplementarnost endogenih (in situ) i egzogenih činilaca (ponuda rada, veća razvijenost, demografski deficit, naglašena i nesputana socijalna mo-

bilnost, itd.). Migracijska je bilanca pritom značajan indikator pulsacije nekog prostora, njegove društveno-ekonomske snage, prednosti ili slabosti te nekih drugih činilaca važnih u životu populacije (vojno-politička, administrativno-teritorijalna organizacija i dr.). Značajan je i čisti »Cost-benefit« model (model troška i dobiti) za pojavu i razvoj ekonomske migracije.

Klasične tipizacije ukrštaju uglavnom prostor i vrijeme (distancu i interval). Novije sheme unose više ekonomskih (razvojnih, »cost-benefit«), socijalnih i političkih determinanata. Ekonomisti su skloniji primjenjivanju modela troška i dobiti, sociolozi tipizaciji migranata (socio-psihološki profil) i politolozi idejno-političkoj tipizaciji. Nijedna od tih struka nije u svojem istraživanju migracije pokrila lepezu pojava i pitanje što ih nameće suvremena potreba društva i opći znanstveni kuriozitet. Stoga treba podvući da rezultat istraživanja pojedine discipline predstavlja segment koji se uklapa u cjelinu pojave. Prema tome su spomenuta istraživanja jedno drugom komplementarna s većim ili manjim dosegom. Ne smiju se zanemariti niti kulturološke pobude migracije.

Očito je da migracija stanovništva predstavlja demografsko-dinamičku posljedicu složenog sklopa faktora (specifičnih za odgovarajući prostor i vrijeme), koji se svrstavaju u četiri skupine: ekonomsku, socijalnu, demografsku i političku (gospodarska nužda, socijalni prestiž, višak radne snage i političko nezadovoljstvo). Taj sklop pripada potisnim činiocima migracije koji su, kako je istaknuto, komplementarni privlačnom skupu činilaca u prostoru

potencijalne imigracije (ponuda rada, mogućnost socijalne promocije, manjak radne snage i politička sloboda). Svemu tome valja dodati problem adaptacije, akulturacije i (u dugotrajnijem vremenu) asimilacije migranata.

Jedna od karakterističnih tipizacija migracije jest ona koja ukrštava socijalno-gospodarski prostor (selo—selo, selo—grad, grad—grad) s vremenskim intervalom (dnevni, privremeni, sezonski, dugotrajan, nepravilan, konačan) i sl. (Gould-Prothero, 1975). Takvim se ukrštanjem mogu dobiti 24 tipa migracije.

Petersenova je shema migracije (Petersen, 1958) pomalo već klasična. On je ukrstio odnos čovjeka prema okolišu (prirodi, društvu, državi, normi individualnog i kolektivnog ponašanja) s migracijskim poticajima (ekološko odbijanje, migracijska politika, aspiracija k višem i društveni utjecaj) te s kategorijom migracije (primitivna, prisilna, slobodna, masovna). Na osnovi tih korelata izdvojio je konzervativne i inovativne tipove migracije (pretpovijesno lutanje, suvremeno lutanje, prebjegavanje; grupiranje i naseljavanje su konzervativni, a bijeg sa zemlje, trgovina najamnim radom i »robljem«, pionirski rad i urbanizacija su inovativni). Ima i drugih shema, ali se one suštinski ne razlikuju od tih koje smo naveli. Sve to kazuje da je prihvatljiva tipizacija ona koja je u funkciji vremena i prostora i s aspekta struke unutar koje se istražuje prostorno kretanje stanovništva. U izvjesnim situacijama na istraživanje utječu populacijska politika i politpragmatika.

U novijoj literaturi javljaju se pokušaji diobe migracije (kao op-

ćeg pojma) na migraciju (u užem smislu) i cirkulaciju (dnevna, tjedna, sezonska) i sl. Za cirkulaciju se još upotrebljava naziv »commuting« (engl. izmjena smjera) i »pendulation« (lat. pendulare = njihati se) po Georgu (George, P., 1959). Treba naglasiti da se ne može voluntaristički tvrditi za dnevnu i tjednu migraciju da to nije migracija već cirkulacija (Oliveira, M. — Roca, 1987). To je više stvar konvencije. A konvencija tu nije baš potrebna. Jer, pod općim pojmom migracije moguće je svrstati i razgraničiti sve modifikacije i oblike kretanja koji su subordinacijski u općoj prostornoj pokretljivosti stanovništva bez obzira na motiv, udaljenost, interval i dr. Time i treba cirkulaciju svesti pod specifičan oblik migracije koji je u suvremenom svijetu vrlo indikativan i veoma značajan (dnevno, tjedno, povremeno i slično oscilatorno kretanje radnika, učenika, studenata i drugih skupina stanovništva koje trebaju za takvim kretanjem).

Zavisno od pristupa teoriji prostorne pokretljivosti stanovništva, tipizacija može biti izvršena i s aspekta statičnosti, dinamičnosti, procesa i geneze.

Ranije se mislilo da je dnevna migracija (pendulacija) svojstvena samo prijelaznoj fazi razvoja iz ruralnog u urbano društvo, tj. industrijalizaciji. Međutim, društvo u postindustrijskoj etapi razvijenosti (tercijarna civilizacija) pokazuje također da je dnevna migracija ostala karakterističan oblik prostorne pokretljivosti stanovništva. Ali, dogodila se ipak značajna promjena. Promijenila se struktura migranata i dominantno prijevozno sredstvo. U fazi industrijalizacije glavnina dnev-

nih migranata (putnici, komjuteri, pendleri) pripadala je nekvalificiranoj i polukvalificiranoj skupini, slabo plaćenju, koja dnevno migrira iz mjesta stanovanja u mjesto rada i natrag iz nužde. Glavno prijevozno sredstvo jest vlak, autobus i kamion. U postindustrijskoj fazi, u procesu metropolitanizacije migrira uglavnom stručni radnik i visoki kadar s visokim udjelom vlastitog ili posebnog prijevoznog sredstva. Takav migrant ne migrira iz nužde već iz želje i potrebe za kvalitetnijim boravištem izvan užega bučnog i nezdravog gradskog i metropolitan-skog prostora. Radni tjedan se skratio pa nakon pet radnih dana ima puna dva dana odmora na svježem zraku uz odabrani hobi, dok je dnevni migrant industrijske faze ostatak radnog dana i neradne dane u tjednu provodio u dopunskom radu na vlastitom ili tuđem gospodarstvu (Friganović, M., 1968). O tome ima obilje literature, osobito u visoko razvijenim zemljama (Vresk, M., 1984). Istraživači dnevne migracije su izdvojili »labilnu« i »stabilnu« skupinu dnevnih (i tjednih) migranata o kojima, kao funkciji opće i posebne društveno-gospodarske i naseobene razvijenosti ovisi i pulsacija gravitacijskog prostora. Takav oblik prostorne pokretljivosti stanovništva (osobito dijela radnoga kontingenta) pozitivno utječe na urbanizaciju rurisa (centrifugalna urbanizacija) te na opći pozitivni proces u životu ekumene uopće. U zoni prožimanja urbanog s ruralnim (rurban) nastaje nova kvaliteta življenja, nova kvalitativna sprega grada i sela i novi tip pejzaža s prepoznatljivim elementima očuvanja ekoloških vrednota i težnje življenja u prirodi s gradskim izvorima prihoda.

Važnost proučavanja migracije.

Značenje proučavanja proizlazi iz samog značenja te pojave. Migracija je imala veliku ulogu u naseljavanju i naseljenosti kontinenata i pojedinih velikih zemalja svijeta. Migracija je imala veliku ulogu i u oblikovanju današnje strukture njihova stanovništva. Izdvojivši se iz ostalog prvotnog svijeta prije više od milijun godina (pretpostavlja se da je to bilo u južnoj Aziji ili istočnoj Africi), čovjek je već u epohi ranog paleolitika zaposjeo kontinente starog svijeta. Kasnije je prodro u Australiju i u Ameriku te na pacifičke otoke (Urlanis, V. C., 1965). Migracija je proizvela ogroman utjecaj na postanak i metamorfozu mnogih naroda Evrope, Azije, Latinske Amerike i dr. Bilo je u prošlosti više velikih seoba naroda koje su odražavale nemiran i osvajački duh čovjeka. Taj je duh ostao do danas (pretpovijesno kretanje, velika seoba naroda Evroazije, velika geografska otkrića i prekooceanska seoba, industrijska revolucija i preseljavanje, ratovi i preseljavanje, tercijarna civilizacija i prostorna pokretljivost, itd.). Vrlo su karakteristične izvanevropske putanje evropskog stanovništva, izvanazijske putanje azijskog stanovništva i izvanafričke putanje afričkog stanovništva. Otuda današnja slika razmještaja i gustoće stanovništva svijeta. Analogno toj globalnoj slici formirane su slike naseljenosti dijelova kontinenata, zemalja i dijelova zemalja sve do strukture pojedinih mikroregija te većih i manjih naselja. Život je imanentan čovjeku; životu je imanentno kretanje; kretanju je imanentno miješanje sa svim pozitivnim i negativnim posljedicama. Ma čime plodila, migra-

cija je među temeljnim karakteristikama čovjekova bitka. Iz toga proizlazi značenje njena proučavanja, a iz složenosti njene pojave proizlazi teškoća posvemašnje obrade. Otuda i neprekidno nastojanje da se migracija što bolje uoči, prouči i objasni. Migracija je svojevrsna pulsacija naseljenosti čovjeka te njegova ekonomskog, društvenog, kulturalnog i religijskog življenja (Lattes, A., 1984).

Razni oblici prostorne pokretljivosti kao odraz različitih uzroka i stjecaja okolnosti složeni su po svojoj formi, a kadšto nedokučivi po svojoj suštini. Prodrijeti u tu bit, razložiti je i objasniti nije uvijek lako. Zato je migracija kao predmet proučavanja bila i ostala velik izazov. To više jer je migracija u fokusu zanimanja mnogih znanstvenih disciplina. Migracija je univerzalni proces ekumene pa iz te univerzalnosti izvire značenje njegova proučavanja. Proučavati migraciju znači proučavati samog sebe i svoje bližnje.

Zaključak. Suvremena geografija, njezina kvantitativna i kvalitativna škola promatra migraciju kao pojavu kojom se modificiraju relevantni prostorni procesi u sferi ekonomije, stanovanja, psihologije, standarda, inovacija, gradijenta opće i pojedinačne napetosti i dr. Drugim riječima, nema suvremenoga geografskog poznavanja prostora u kojem se živi i radi bez poznavanja migracije, njene biti kao uzročno-posljedičnog fenomena u svakom naseljenom kutku ekumene, pa tako i u nas.

Literatura

- Bogue, D. J., 1972: Internal Migration, Chapter 21. u knjizi: *The Study of Population*. The University of Chicago Press, Hauser-Duncan eds., str. 864.
- Friganović, M., 1968: Neki elementi nesklada između funkcije rada i funkcije stanovanja značajnijih centara Hrvatske. *Radovi Geografskog instituta u Zagrebu*, sv. 7, 25—38.
- Goldscheider, C., 1971: *Population, Modernization and Social Structure*. Boston. 1—345.
- Gould, W. T. S. — Prothero, R. M., 1975: *Space and Time in African Population Mobility. People on the Move*. London, 39—49.
- Jonjić, P., 1987: Teorijski aspekti proučavanja migracije. *Kritički pregled literature. Migracijske teme*, god. 1, br. 1, 63—76.
- Lichtenberger, E., 1978: The crisis of rural settlements and farming in the High mountain region of Continental Europe. *Geographia Polonica*, Warszawa, No 38, 181—187.
- Lattes, A., 1984: *Territorial Mobility and Redistribution of the Population*. Inter. Confer. of Pop. 1984. Hammamet, Tunisia, March 21—25, UN, New York, 74—106.
- Marx, K., 1973: *Kapital. Kritika političke ekonomije*, I-III, Beograd, BIHZ i Prosveta, str. 2086.
- Oliveira, M. — Roca, 1987: *Cirkulacija radne snage*. Institut za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 377 st.
- Petersen, W., 1958: *Population. A General Typology of Migration*. *American Sociology Review*, vol. 23, 256—266.
- Show, R. P., 1975: *Migration Theory and Fact. A Review and Bibliography of Current Literature*. *Bibl. series no 5*, Philadelphia, Regional Science Research Institute, 203.
- Urlanis, B. C. i dr., 1965: *Nasele-nie mira*. Izd. polit, lit. Moskva, 1—342.
- Vresk, M., 1984: *Razvoj urbanih sistema u svijetu*. Školska knjiga, Zagreb, 1—275.
- Wertheimer-Baletić, A., 1982: *Demografija. Stanovništvo i ekonomski razvitak*. Informator, Zagreb, 1986.
- Zelinski, W., 1971: *The Hypothesis of the Mobility Transition*. *Geogr. Review*, vol. 61, 219—249.

Summary

MIGRATIONS - THE CONSTANT IN A GEO-SPACE

by

M. Friganović

A migration is a permanent feature of existential, ethnic, cultural, political, and economic evolution of mankind. Migration is a permanent characteristic of a human being. Every remarkable period in social development has been marked by the corresponding type of migration, having the particular causes and consequences. The intensity, direction, and structure of migration were changing, but a migration itself, has remained a constant of the mankind.

The approaches to study of migrations are diverse according scientific disciplines studying it. Hence the understandable differences in scheme, model, and aim of the research work; as are understandable the differences of form, power, and direction of migrations among traditional, developing and developed societies. Defining the typical migrations — the matter

being mostly studied by geography — is based on the distinction according to cause distance, and duration.

The modifications within the stated scheme are possible, and, by crossing the relevant components the various types of migrations are obtained. Although a migration caused by economic reasons is the strongest one in present-day world, there still remains the much more delicate problem of the space-mobility motivated by ethno-religious, military political and others factors. A migration, as the most complex guideline of the demographic dynamics, remains the essential and constant preoccupation of socially-geographical and other similar scientific researches. So it can be summarized that the subject-matters of the examination have been the approach, typization, and significance of studying the migrations feature in social geography.

Dr Mladen Friganović, red. prof.
Geografski odjel PMF
YU. 41000 Zagreb, Marulićev trg 19.